

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาอาจก่อให้เกิดปัญหาหลายด้านทั้งทางบวกและทางลบ ในประเด็นสิ่งแวดล้อม ข้อดี คือ ก่อให้เกิดสาธารณูปโภคที่ทำให้มนุษย์สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากร เพื่อจะนำทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้น มาใช้ประโยชน์หรือตอบสนองความต้องการของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม หากไม่มีการจัดการที่เหมาะสมแล้วนั้น อาจทำให้สิ่งแวดล้อมถูกทำลายลงได้ ฉะนั้น การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ดี ย่อมขึ้นอยู่กับการวางแผน และการนำไปปฏิบัติให้ตรงกัน ภายใต้แต่ละประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน อันได้แก่ ปัญหามลพิษทางอากาศ ปัญหาน้ำเสียจากแหล่งอุตสาหกรรมและบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย ปัญหาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในพื้นที่สาธารณะ และปัญหาภูมิทัศน์ เป็นต้น

การจัดการที่ดี คือ การดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีลักษณะและรูปแบบที่ไม่ทำให้เกิดผลเสียหรือทำให้ประสิทธิภาพของงานที่ดำเนินการด้อยลงไป นั่นคือ การดำเนินการที่เป็นไปได้ด้วยความรอบคอบ มีวิสัยทัศน์ที่ดี หรือเป็นการดำเนินการอย่างสุขุมรอบคอบและเป็นไปตามวิธีการอนุรักษ์ (เกษม จันทร์แก้ว, 2540) ในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนนั้น จึงเป็นการดำเนินการเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยหลักการของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่เนื่องจากปัญหาดังกล่าว เป็นปัญหาของชุมชน การจัดการปัญหาจึงต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ให้ความสำคัญกับความสามารถในการคิดและการตัดสินใจ รวมถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของในการแก้ปัญหาของคนในพื้นที่ จึงจะทำให้การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนมีประสิทธิภาพสูงสุด (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2534)

นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2526 ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 6 พ.ศ. 2520-2524 และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525-2529 ที่กำหนดให้มีการกระจากการพัฒนาอุตสาหกรรมไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ และเพื่อการพัฒนาเมืองหลักของภาคต่าง ๆ ตามลำดับ ซึ่งในภาคเหนือ มีมติให้สร้างนิคมอุตสาหกรรมขึ้นในเขตตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสม และมีความพร้อมด้านสาธารณูปโภค แรงงาน วัตถุดิบทางการเกษตร ระบบสื่อสารและการคมนาคมขนส่ง จากการศึกษาวิจัยในโครงการธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งดำเนินการ โดยสถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนา

สังคมและสิ่งแวดล้อม (GSEI) (สุธาวัลย์ เสถียรไทย, 2546) พบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดลำพูนนั้น ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ คิดเป็นมูลค่าโดยเฉลี่ยตลอดช่วงระยะเวลา 10 ปี ที่ทำการศึกษา(พ.ศ. 2533-2542) ประมาณร้อยละ 2 ของ GDP และปัญหาที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด คือ ปัญหากลิ่นเหม็น อันดับรองลงมา ได้แก่ ปัญหาฝุ่นละออง ปัญหาเสียงดังรบกวน และปัญหาน้ำผิวดินเน่าเหม็น ตามลำดับ ผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงผลกระทบจากการพัฒนาที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน รวมถึงสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดผลกระทบปัญหา กลิ่นเหม็นและปัญหาน้ำผิวดินเน่าเหม็น น่าจะเกิดจากปัญหาขยะที่เพิ่มจำนวนขึ้นตามอัตราการขยายตัวของประชากร รวมทั้งการเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ตำบลบ้านกลาง จังหวัดลำพูน ดังนั้น การศึกษาถึงความรู้ ความเข้าใจในการจำแนกประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม และศึกษาถึงภาวะความรุนแรงของปัญหาตามความเห็นของหัวหน้าครัวเรือน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการนำครัวเรือนซึ่งเป็นหน่วยย่อยในสังคมให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมชุมชน ตลอดจนระดับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในสถานการณ์ในปัจจุบัน รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในประเด็นดังกล่าว จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ควรมีการศึกษา ฉะนั้น ผู้ศึกษาจึงสนใจจะศึกษาว่า

1. หัวหน้าครัวเรือนมีระดับการรับรู้ความรุนแรงของปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในระดับใด มีความเข้าใจวิธีการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างไร และมีบทบาทในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างไร
2. หัวหน้าครัวเรือนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับใด
3. มีปัจจัยใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนใกล้เขตนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

ผลการศึกษาครั้งนี้ จะทำให้ได้แนวทางในการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมของบ้านกลาง จังหวัดลำพูน ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษารุ่นนี้ กำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษาไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาระดับการรับรู้ความรุนแรงของปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญของหัวหน้าครัวเรือน ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน
2. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมชุมชนตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
3. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมชุมชน ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตพื้นที่และประชากร

การศึกษารุ่นนี้ ทำการศึกษาชุมชนตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน สาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกชุมชนนี้ เนื่องจากมีหลายชุมชนที่ตั้งระยะห่างจากนิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูนต่างกัน ใน 2 ลักษณะ คือ ใกล้และไกล และอาจได้รับผลทางด้านสิ่งแวดล้อมจากการดำเนินงานของโรงงานในเขตนิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน ผู้ศึกษาจึงแบ่งพื้นที่ศึกษาเป็น 2 พื้นที่ คือ พื้นที่ใกล้และไกลนิคมอุตสาหกรรมลำพูน โดยมีประชากรที่ศึกษา ได้แก่ หัวหน้าครัวเรือนใน 12 หมู่บ้านของชุมชนตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน จำนวน 1,817 ครัวเรือน จาก 2 ลักษณะพื้นที่ดังกล่าวข้างต้น

1.3.2 ขอบเขตเนื้อหา

ขอบเขตเนื้อหาในการศึกษารุ่นนี้ ประกอบด้วย

1. ระดับการรับรู้ความรุนแรงของปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญของชุมชนตำบลบ้านกลาง ในประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ 4 ด้าน ได้แก่

- 1.1 มลพิษทางอากาศ เช่น กลิ่นเหม็น และฝุ่นละออง
- 1.2 น้ำเสียจากแหล่งอุตสาหกรรม
- 1.3 น้ำเสียจากบ้านที่อยู่อาศัย
- 1.4 ขยะมูลฝอย

2. ระดับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมชุมชน ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วม ได้แก่ ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก โดยปัจจัยภายใน ประกอบด้วยลักษณะส่วนบุคคลด้านเศรษฐกิจสังคม ความรู้ความเข้าใจในการจัดการขยะจากครัวเรือนและอุตสาหกรรม พฤติกรรมการจัดการขยะในครัวเรือน และการรับรู้ความรุนแรงของปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน และปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนของหน่วยงานส่วนท้องถิ่นและบทบาทของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

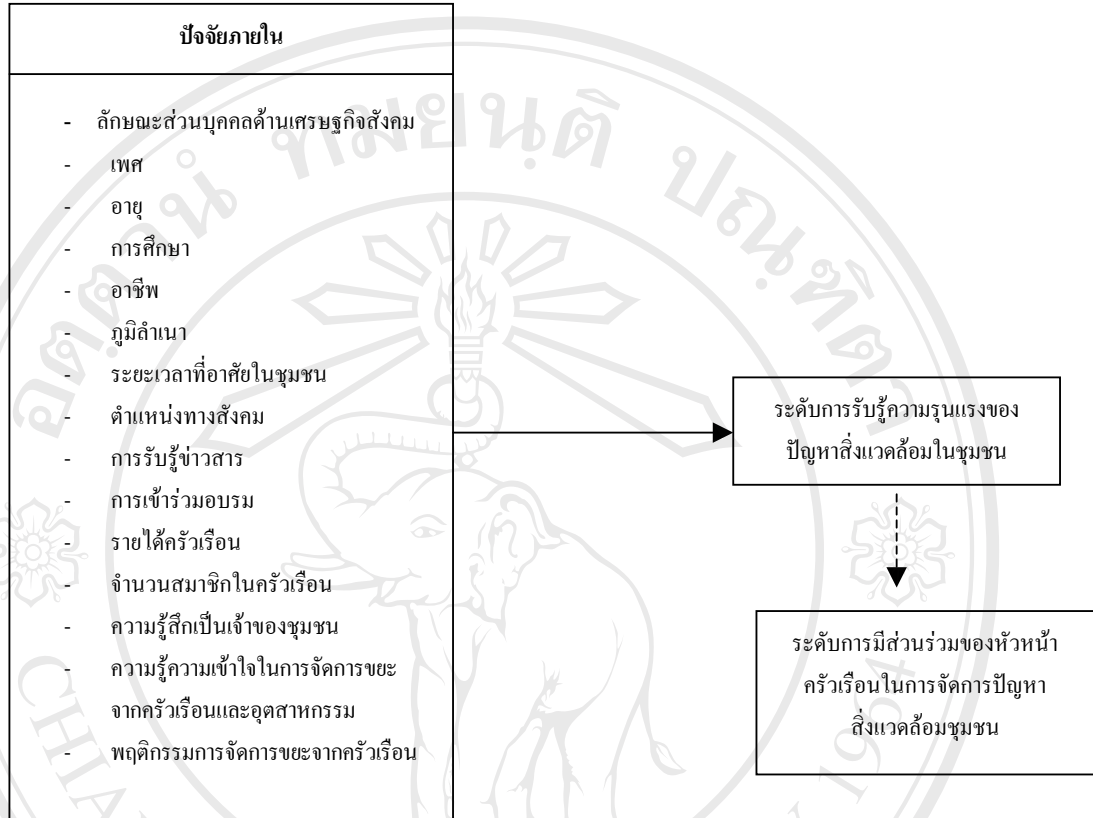
1.4 สมมติฐานการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ มีสมมติฐานในการศึกษา 4 ประการ ดังนี้

1. ลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ ภูมิลำเนา ระยะเวลาอาศัยในชุมชน ตำแหน่งทางสังคม การรับรู้ข่าวสาร การเข้าร่วมอบรม รายได้ครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน
2. ความรู้ความเข้าใจในการจัดการขยะจากครัวเรือน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน
3. พฤติกรรมการจัดการขยะจากครัวเรือน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน
4. ระดับการรับรู้ความรุนแรงของปัญหาสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

1.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน การจำแนกประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม และแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ขององค์กรรัฐในการจัดการปัญหาชุมชน สามารถสรุปได้ว่าระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมของหัวหน้าครัวเรือน น่าจะขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม ความรู้ความเข้าใจ และพฤติกรรมในการจัดการขยะ ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน และการรับรู้ความรุนแรงของปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน ความสัมพันธ์นี้ แสดงตามกรอบแนวคิดของการศึกษาตามแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

การจัดการ หมายถึง ขบวนการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมเมืองและชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ เป็นความพยายามหรือร่วมกันทำงานอย่างมีจิตสำนึกที่ชอบด้วยเหตุผล ในการศึกษาครั้งนี้ ศึกษาเฉพาะการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านกลางในประเด็นการมีส่วนร่วมและแนวทางส่งเสริมบทบาทของชุมชนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม

ชุมชน หมายถึง ประชาชนหรือกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในเขตหรือบริเวณเดียวกันมีการดำเนินชีวิตคล้ายคลึงกันมีการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกันมีความรู้สึกความคิดเห็นและมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีการประกอบกิจกรรมร่วมกันตลอดจนมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

หัวหน้าครัวเรือน หมายถึง บุคคลที่มีสถานภาพเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ระบุไว้ในทะเบียนบ้าน หรือในกรณีที่บุคคลดังกล่าวไม่อยู่ กำหนดให้เป็นบุคคลถัดไปที่รับผิดชอบในครัวเรือนนั้น เช่น ในทะเบียนบ้านระบุว่าสามีเป็นหัวหน้าครัวเรือน แต่บุคคลผู้นั้นไปต่างจังหวัดติดต่อกันเป็นเวลานาน ก็ให้ถือว่าภรรยา หรือลูกตามลำดับอาวุโสในบ้าน เป็นหัวหน้าครัวเรือนตามลำดับ

ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มชนมีส่วนร่วม มีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีส่วนรับผิดชอบร่วมกันกับบุคคล กลุ่มองค์กร ชุมชนและรัฐในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน โดยการกระทำด้วยความสมัครใจต่อ กิจกรรมหรือโครงการด้านสิ่งแวดล้อมเท่านั้น โดยมีหน่วยวัดเป็นระดับน้อยไปหามาก

ระดับการรับรู้ความรุนแรงของปัญหาสิ่งแวดล้อม หมายถึง ระดับที่บุคคลหรือกลุ่มชนมีการรับรู้ว่ามีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากภายนอกและภายในชุมชนใน 3 ประเด็น คือ มลพิษทางอากาศ น้ำเสียจากครัวเรือน น้ำเสียจากอุตสาหกรรมและขยะมูลฝอย โดยศึกษาโดยมีการมุ่งเน้นด้านขยะมูลฝอย ทั้งนี้ อาจจำแนกเป็นประเด็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นปัญหาต่อครัวเรือน และชุมชนในภาพรวมซึ่งวัดได้โดยมีหน่วยวัดเป็นระดับน้อยไปหามาก

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วม หมายถึง สิ่งที่แสดงถึงคุณลักษณะขององค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ จำแนกเป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายใน หมายถึง คุณลักษณะส่วนบุคคลของหัวหน้าครัวเรือนที่แสดงสถานะทางเศรษฐกิจสังคม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ ภูมิลำเนา ระยะเวลาที่อาศัยในชุมชน ตำแหน่งทางสังคม การรับรู้ข่าวสาร การเข้าร่วมอบรมเกี่ยวกับการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม รายได้ครัวเรือน

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ความรู้ความเข้าใจในการจัดการขยะจากครัวเรือนและอุตสาหกรรม และพฤติกรรมจัดการขยะจากครัวเรือน

ปัจจัยภายนอก หมายถึง องค์ประกอบอื่นนอกเหนือจากคุณลักษณะส่วนบุคคลของหัวหน้าครัวเรือน ที่คาดว่าจะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ นโยบายการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น และบทบาทของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ความรู้ความเข้าใจในการจัดการขยะจากครัวเรือนและอุตสาหกรรม หมายถึง ความสามารถในการเลือกวิธีการจัดการขยะจากครัวเรือนและอุตสาหกรรมได้อย่างถูกต้องหรือเหมาะสมตามประเภทของขยะของเหลือใช้ เพื่อหลีกเลี่ยงและป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

พฤติกรรมจัดการขยะจากครัวเรือน หมายถึง การปฏิบัติที่ครัวเรือนใช้ในการจัดการขยะจากครัวเรือน เพื่อหลีกเลี่ยงและป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ผู้ประกอบการ หมายถึง ผู้ผลิตหรือผู้ให้บริการโดยการทำธุรกิจการค้า ห้างร้านหรือสถานประกอบการ โรงงานอุตสาหกรรมเพื่อหวังผลกำไรจากการประกอบการนั้นๆ

ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง ประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและมีผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบต่อชุมชนบ้านกลาง โดยการวิจัยครั้งนี้ศึกษา 3 ประเด็น คือ 1) ปัญหามลพิษทางอากาศ 2) ปัญหาน้ำเสียจากแหล่งอุตสาหกรรม 3) ปัญหาน้ำเสียจากบ้านที่อยู่อาศัย โดยเน้นปัญหาด้านขยะมูลฝอย